

Marktwerking en de macro-economie

Peter van Bergeijk

Dit artikel gaat in op de macro-economische gevolgen van een betere marktwerking. De auteur plaatst macro-economische modelberekeningen in een internationaal perspectief en bespreekt sterke en zwakke punten. Hij komt tot de conclusie dat voorzichtigheid geboden is. Lange-termijnanalyses moeten niet worden gebaseerd op een extrapolatie van de gunstigere groeicijfers van een periode waarin belemmeringen van de marktwerking net zijn of worden weggenomen. Bovendien kunnen scherpere conjunctuurbewegingen in de toekomst tot de mogelijkheden behoren. Een strategie gericht op product- en arbeidsmarkt kan eventuele negatieve arbeidsmarktconsequenties van meer marktwerking voorkomen (van de redactie).

Discussies over privatisering, deregulering, fusiecontrole of mededinging vinden meestal plaats met een concreet geval voor ogen. Ook de economische analyse van deze marktwerkingsvraagstukken is in het algemeen gericht op concrete markten, individuele arrangementen en specifieke branches of sectoren (Winston 1993). Deze micro-invalshoek is een natuurlijke. Zinnige beleidsaanbevelingen kunnen immers dikwijls slechts op een case-by-case basis worden gegeven; de aanknopingspunten voor bij voorbeeld het mededingings- en fusiebeleid worden gevonden in het gedrag en de marktomstandigheden van (individuele) ondernemingen (Van Gent en Van Bergeijk, 1996). Door de micro-economische invalshoek lijkt het er wel eens op dat op het terrein van de marktwerking louter een rol is weggelegd voor de micro-economie en wordt uit het oog verloren dat het heel zinnig kan zijn aspecten van structurele hervor-

---

^{*} Dr. P.A.G. van Bergeijk is afdelingsdirecteur Monetair en Economisch Beleid bij de Nederlandse Bank. Dit artikel betreft een onderzoek dat is verricht toen hij nog werkzaam was bij het ministerie van Economische Zaken. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven. Pieter Boot, Kees van Dijkhuizen, Harry Garretsen, Cees Oudshoorn en een anonieme referent leverden nuttig commentaar. Ben Vollaard maakte de berekeningen die ter grondslag liggen aan figuur 2.

mingen gericht op verbetering van de marktwerking te analyseren op macro-economisch niveau.

Het vertrekpunt van dit artikel is dat er in deze discussie wel degelijk een plaats is voor macro-economen. Zelfs voor geïsoleerde beleidsmaatregelen is macro-economisch onderzoek nuttig omdat moet worden nagegaan of er betekenisvolle invloeden zijn die zich uitstrekken buiten de desbetreffende markt of sector, bij voorbeeld omdat er belangrijke toeleveringsrelaties zijn waardoor de marktcondities ook upstream of downstream zullen kunnen veranderen. Indien de beleidsmaatregelen ingrijpende wijzigingen in een groot deel van (soms zelfs in de gehele) economie bewerkstelligen, zoals bij de introductie van het nieuwe mededingingsregime dan is een macro-analyse noodzakelijk naast aanvullende studies op meso- en micro-niveau, bij voorbeeld omdat arbeidsmarkteffecten dan een rol gaan spelen. In die zin is dit opstel over macro-economische aspecten van marktwerking in dit themanummer van *TPE* tussen artikelen, die vanuit een lager niveau van aggregatie en abstractie zijn geschreven, op zijn plaats.

De doelstelling van dit opstel is een beperkte; hieronder zullen we de Nederlandse macro-economische modelberekeningen van de gevolgen van betere marktwerking in een internationaal perspectief plaatsen en de sterke kanten en tekortkomingen van dergelijke analyses bespreken. Dit perspectief is een aanvulling op de bestaande overzichten van studies die de achterblijvende marktwerking in Nederland bestuderen alsmede de macroeconomische gevolgen daarvan (Geelhoed 1996, Haffner en Van Bergeijk 1997, OCFEB 1997). Die overzichten laten zien dat het welvaartsverlies van de in ons land internationaal gezien achterblijvende marktdynamiek substantieel is.

De opbouw van dit artikel is verder als volgt. In de volgende paragraaf worden de uitgangspunten en uitkomsten van de modeloefeningen op hoofdlijnen besproken¹. Daarna komen een aantal aspecten aan bod die in de modeloefeningen onvoldoende tot hun recht komen. Hierbij trekken we ook enige lessen voor de Nederlandse macro-modelbouw. De laatste paragraaf stelt de betekenis van al dit gereken voor het beleid centraal.

Een waarschuwing vooraf is overigens, gezien de heterogeniteit van de bestudeerde landen en methodieken wel op z'n plaats. De resultaten moeten met de nodige terughoudendheid worden geïnterpreteerd en om schijnnaauwkeurigheid te voorkomen, beperk ik me in dit artikel dan ook tot een voornamelijk kwalitatieve weergave van de kwantitatieve bevindingen. Zelfs dan moeten we ons blijven realiseren dat de modellen die hier worden besproken duidelijke beper-

¹ Gedetailleerde besprekingen van de modeloefeningen zijn te vinden in Van Bergeijk 1996 en 1997, Van Bergeijk en Haffner 1996, Hoofdstuk 6 en Haffner en Van Bergeijk 1997.

kingen hebben en noodgedwongen facetten verwaarlozen omdat die niet goed kwantificeerbaar zijn ('vertrouwen', 'mentaliteit', 'behoudzucht'), maar die mogelijk wel relevant zijn.

1. Macromodellen en marktwerking

In tabel 1 zijn 14 modelexercities met 9 verschillende modellen voor 9 landen samengevat. De tabel laat zien welke (soort) modellen met welke resultaten op het desbetreffende land zijn toegepast.

De modellen. In tabel 1 wordt een onderscheid gemaakt tussen algemeen-evenwichtmodellen en macro-econometrische modellen. Dit onderscheid is relevant, gezien het onder andere door Kuipers (1995) en Garretsen (1997) naar voren gebrachte bezwaar dat de algemeen-evenwicht-analyse geen theorie van het ruilproces bevat en daarom ongeschikt zou zijn voor het analyseren van marktwerking. Een tweede reden om de verbijzondering aan te brengen is dat algemeen-evenwichtanalyses in het algemeen wel iets zeggen over het einddoel, maar weinig tot niets verhelderen over de vraag hoe men bij dat reisdoel komt. Econometrische modellen geven daarentegen wel inzicht in de aanpassings-mechanismen en kunnen aldus informatie verstrekken terzake de optimale of gewenste timing van overwogen maatregelen (Van Bergeijk en Haffner 1996). Een derde reden is dat algemeen-evenwichtmodellen een hechter micro-economisch fundament hebben en daarom wellicht minder kwetsbaar zouden zijn voor de zogenoemde kritiek van Lucas die behelst dat structurele hervormingen het gedrag van individuen beïnvloeden². De coëfficiënten van econometrische macromodellen, zouden niet bestand zijn tegen dergelijke beleidswendingen waardoor exercities met zulke modellen minder betrouwbaar zouden kunnen zijn.

Naast deze verschillen in de basisfilosofie van de modelexercities lopen de vooronderstellingen die aan de berekeningen ten grondslag liggen sterk uiteen. Daar waar de modelexercities allemaal starten vanuit een gedetailleerde empirische verkenning (meestal op meso-niveau) van relevante beperkingen van de marktwerking en meestal intensief gebruik maken van benchmarking (vergelijking met andere landen), verschillen de exercities in hun uitwerking van overwogen beleidsmaatregelen.

² Het punt van Kuipers (1995) en Garretsen (1997) is overigens dat aan dit microeconomische fundament een essentieel element ontbreekt, namelijk de analyse van de ruitheorie. Los hiervan geldt dat ook in algemeen-evenwichtmodellen sprake zal zijn van veranderende gedragsreacties indien de marktwerking wordt verbeterd (zie Haffner en Van Bergeijk 1997). De exercitie met de reguleringswig is minder vatbaar voor deze kritiek.

Tabel 1: Macroeconomische effecten van deregulering, privatisering en betere marktwerking^{a)}

Land	Model-(soort) ^{b)}	Ongewijzigde arbeidsmarkt		Flexibele arbeidsmarkt		Bron
		BBP	Werkgelegenheid	BBP	Werkgelegenheid	
Australië	ORANI (A)	+++	+	+++	++	Industry Commission (1995)
Duitsland	Diverse (A, X)	n.b.	n.b.	+	+	Lipschitz e.a. (1989)
	INTER-LINK (X)	+++	0	+++	+	OESO (1997)
EG	HERMES (X)	++	+	n.b.	n.b.	Emerson e.a. (1988)
Frankrijk	INTER-LINK (X)	++	-	+++	++	OESO (1997)
Japan	INTER-LINK (X)	+++	-	+++	0	OESO (1997)
Nederland	MEOM (A) ^{c)}	++	+	+++	+++	Van Sinderen e.a. (1994)
	MIMIC (A)	++	+	n.b.	n.b.	Nieuwenhuis e.a. (1996)
	ATHENA (X)	+	0	n.b.	n.b.	Nieuwenhuis e.a. (1996)
	MEOM (A) ^{d)}	+	+	++	++	Haffner e.a. (1997)
Noorwegen	MSG (A)	n.b.	n.b.	+++	+++	Forsund e.a. (1991)
VK	INTER-LINK (X)	++	-	++	+	OESO (1997)
VS	VAR-model (X)	+++	+++	n.b.	n.b.	Goff (1996)
	INTER-LINK (X)	+	+	++	+	OESO (1997)

a) Gecumuleerde afwijking ten opzichte van basispad c.q. historische simulatie

---	< -5%	0 tussen -0,1% en 0,1%	+ 0,1% tot 1%
--	-1% tot -5%		++ +1% tot 5%
-	-0,1% tot -1%		+++ > 5%

b) A = Algemeen evenwicht X = Econometrisch

c) Simulatie op basis van traagheidsratio

d) Simulatie op basis van reguleringsswig

Soms gaat het om *en detail* bekende maatregelen (zoals bij het Emerson-rapport of de Australische Industry Commission), dan gaat het weer om een inventari-

satie van al dan niet realistische voorstellen (zoals de studies van Lipschitz e.a. en Forsund e.a.), maar er zijn ook berekeningen waarbij de band tussen beleid en modelimpuls ontbreekt (dit geldt bijvoorbeeld voor de Nederlandse studies; zie Van Bergeijk 1996). Ook de reikwijdte van de studies verschilt nogal. De studie van Goff behelst de gehele economie; bij de OESO-studie gaat het om 5 sectoren (electriciteit, luchtvaart, wegtransport, telecom en distributie) die tezamen minder dan een vijfde deel van het bbp voortbrengen.

Al met al brengt tabel 1 heel verschillende studies voor heel verschillende landen bij elkaar. Hoewel we ons goed moeten blijven realiseren dat we aldus appels en peren vergelijken, is een poging gemeenschappelijke noemers te ontdekken misschien toch de moeite waard.

De uitkomsten. Tabel 1 geeft informatie over de geprognostiseerde macro-economische effecten. Hierbij zijn waar nodig de gerapporteerde jaar-op-jaar effecten gecumuleerd zodat de meeste uitkomsten betrekking hebben op de middellange termijn (circa 5 tot 10 jaar; Emerson, Van Sinderen e.a. en OESO) dan wel op de zeer lange termijn (tenminste 25 jaar). De tijdshorizon van de studies is redelijk vergelijkbaar aangezien in de studies voor de zeer lange termijn het leeuwendeel van de effecten al na 5 tot 10 jaar is gematerialiseerd. (Eigenlijk is alleen de studie van Lipschitz e.a. die betrekking heeft op een periode van slechts twee jaar een uitzondering.)

Bij de modeluitkomsten is waar mogelijk een onderscheid gemaakt tussen een situatie waarbij de modelstructuur van de arbeidsmarkt niet wordt gewijzigd en een situatie waarin deregulering, privatisering en betere marktwerking voor goederen en diensten in de berekeningen samengaan met flexibilisering van de arbeidsmarkt. Het is overigens van belang te beseffen dat een ongewijzigde arbeidsmarkt in de V.S. heel wat dynamischer is dan de "flexibelere" arbeidsmarkt in Frankrijk. De tabel staat met andere woorden wel een horizontale vergelijking (binnen landen) van de mate van flexibiliteit van de arbeidsmarkt toe, maar geen vertikale (tussen landen).

Met al deze bedenkingen in het achterhoofd is de kwalitatieve overeenstemming tussen de berekeningen des te opmerkelijker. Gegeven de heterogeniteit van vooronderstellingen en methoden vormt deze overeenstemming op hoofdlijnen een indicatie voor de robuustheid van de beleidsadviezen die aan de modelexercities kunnen worden ontleend. De studies stemmen in de eerste plaats overeen waar zij allemaal - ongeacht de vooronderstellingen over flankerend arbeidsmarktbeleid - een toeneming van de productie laten zien. In het algemeen is de toeneming betekenisvol en zal zij over de middellange periode tot een stijging van de groeivoet van het bbp kunnen leiden, zeker wanneer terzelfdertijd

maatregelen gericht op flexibilisering van de arbeidsmarkt worden geënta-meerd. In deze zin is er duidelijk sprake van synergie tussen een beter werken- de productmarkt en een beter werkende arbeidsmarkt.

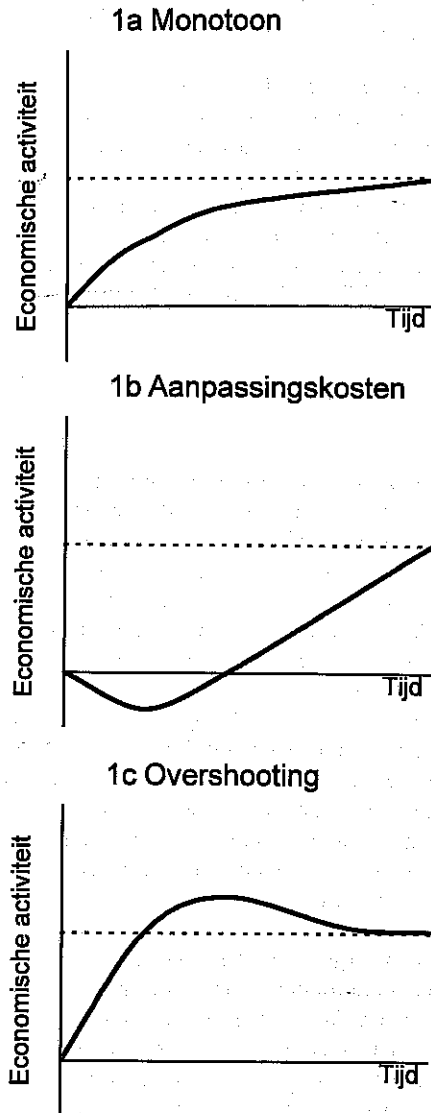
De invloed op de werkgelegenheid is minder ondubbelzinnig. Met name de econometrische modellen illustreren dat een (bescheiden) werkgelegenheidsver- lies niet bij voorbaat kan worden uitgesloten bij ongewijzigde arbeidsmarktver- houdingen; bovendien is de werkgelegenheidswinst waar zij optreedt uiterst ma- ger (kleiner dan 1%) met uitzondering van de studie van Goff voor de V.S. Voor een flexibelere arbeidsmarkt treedt de synergie tussen product- en ar- beidsmarkt weer aan het licht; nu zijn de modeluitkomsten hoopgevend. In de meeste gevallen is er zelfs sprake van een betekenisvolle toeneming van de werkgelegenheid.

2. Blinde vlekken

Het gegeven dat groei en werk op termijn kunnen worden gestimuleerd door deregulering, privatisering, een strikter mededingingsbeleid en een beter wer- kende arbeidsmarkt, betekent niet dat er geen risico's verbonden zijn aan het flexibiliseren van de economie. Minister Wijers (1996) noemt de gecompliceer- de afruil tussen innovatie en concurrentie als een mogelijke kostenpost. Ook acht hij de mogelijkheid aanwezig dat de conjunctuurbewegingen heviger zijn in een flexibele economie, waardoor de stabiliteit van de economie mogelijk in gevaar komt. Andere aspecten die buiten beeld blijven, zijn de invloed op de (primaire) inkomensverdeling, de betalingsbalans en de doelmatigheid van de financieel-economische overheidspolitiek. Hieronder zal ik één van deze onder- werpen nader verkennen: de invloed van de conjunctuurbeweging³. Deze keuze biedt de mogelijkheid te kijken naar zowel het aanpassingspad van een econo- mie (dat wil zeggen naar de invloed van structurele hervormingen op het conjunctuurbeeld) als naar de invloed van exogene schokken op het gedrag van een geflexibiliseerde economie.

In de discussies over voorgenomen beleidswijzigingen is de aandacht dikwijls louter gericht op lange-termijnuitskomsten van modelberekeningen. Voorbeel- den zijn berekeningen terzake de liberalisatie van internationale handel, stelsel- wijzigingen in de sociale zekerheid en de voltooiing van de Europese Integra- tie. Het rapport van Emerson (1988) werd bijvoorbeeld dikwijls geciteerd om de wenselijkheid van het "Europa 1992" project te ondersteunen.

³ De andere onderwerpen worden schetsmatig behandeld in Hoofdstuk 5 van Van Bergeijk en Haffner (1996).

Figuur 1: Drie soorten aanpassingspaden (afwijking van basispad)

Echter, de berekeningen van Emerson behelsden geen monotoon aanpassingspad (figuur 1a); ze toonden een initiële reallocatieperiode waarin de aanpas-

singskosten van de economische structuur groter waren dan de positieve effecten (figuur 1b). In de discussie werd deze dynamiek vaak uit het oog verloren, maar het is heel goed mogelijk dat dit "structurelement" de Europese conjunctuur in de eerste helft van de jaren negentig heeft gedomineerd. Tenslotte behoort "overshooting" (figuur 1c) tot de mogelijkheden. Dit aanpassingspad, waarbij de toenemende economische activiteit tegenkrachten in het leven roept (zoals loonstijging), komt voor bij de OESO-berekeningen en in de analyses met MEOM⁴. Na een aanvankelijk sterke stijging is er dan sprake van een lichte daling tot de lange-termijnwaarde wordt bereikt en er stabilisatie optreedt. (Overigens zijn ook combinaties van de onderscheiden aanpassingspaden mogelijk.)

Welk soort aanpassingspad in werkelijkheid optreedt, valt op voorhand moeilijk te voorzien. Dat het aanpassingspad een belangrijke bijdrage kan leveren aan het conjunctuurbeeld lijkt echter onomstreden. Met name hierom zal ook in modelanalyses die op de wat kortere termijn zijn gericht meer aandacht moeten worden besteed aan de invloed van structurele maatregelen. Dit is niet alleen van belang om de voorspelkracht van dit soort exercities te verbeteren, maar juist ook om te voorkomen dat er teveel van het stabilisatievermogen van een volkshuishouding wordt gevegd. Mijn punt is niet dat de timing van overwogen beleidsmaatregelen als een additioneel instrument ter stabilisatie van de economie zou kunnen worden gehanteerd. Het gaat mij erom dat het negeren van dit aspect kan leiden tot onnodige uitval van productie en werkgelegenheid⁵. Daar waar niet valt te ontkomen aan de initiële reallocatiekosten van structuurhervormingen, kan de fasering misschien worden geoptimaliseerd (overigens zonder dat dit weer mag leiden tot uitstel en wellicht afstel van de besluitvorming; misschien is het betere hier wel de vijand van het goede).

Economische fluctuaties. Dit brengt ons bij de tweede mogelijke samenhang tussen marktwerking en conjunctuurbeweging. Er wordt wel gesteld dat vormen van (zelf)regulering nodig kunnen zijn om de economie te stabiliseren (Zimmerman 1952, Kuipers 1996). De implicatie is dat deregulering zou kunnen leiden tot een instabieler economie met grotere fluctuaties in economische activiteit. Anderzijds is het niet onwaarschijnlijk dat in een flexibele economie aanpassingen in de reële sfeer geringer kunnen zijn naarmate het prijsmechanisme ongestoord werkt. Indien prijzen en lonen zich (snel) aanpassen hoeven werkgelegenheid en productie minder af te wijken van het evenwicht (vergelijk bijvoorbeeld Barbone en Poret 1989 en Carlton 1996).

⁴ Zie bijvoorbeeld de gepubliceerde aanpassingspaden in OCFEB (1997).

⁵ Vergelijk de aanvankelijk zeer negatieve effecten die in Nieuw-Zeeland optraden doordat dit aspect doelbewust volledig werd genegeerd (Bos en van Bergeijk 1994).

In figuur 2 wordt de samenhang tussen marktwerking en variabiliteit van de werkgelegenheid en de productie onderzocht voor een aantal OESO-landen en de jaren 1973-1993⁶. Horizontaal is het welvaartsverlies uitgezet. De maatstaf voor de gebrekkigheid van de marktwerking wordt geoperationaliseerd met behulp van zogenoemde Harberger welvaartsverliezen die kunnen worden bepaald uit de markup-ratio (het verschil tussen prijs en marginale kosten). Hoe groter het verschil tussen prijs en marginale kosten, des te groter het welvaartsverlies en des te gebrekkiger de marktwerking. Deze markup-ratio is berekend volgens de methode van Roeger (1995) die onlangs in dit tijdschrift door Van Dijk en Van Bergeijk (1996) op sectorniveau werd toegepast. Om de methode zo zuiver mogelijk toe te kunnen passen, zijn gegevens voor de kapitaalgoederenvoorraad nodig en deze eis vertaalt zich in een noodgedwongen beperking van de steekproef tot 7 landen.

De statische welvaartsverliezen worden in figuur 2 in verband gebracht met de genormaliseerde standaarddeviaties van de werkgelegenheid en de productie, die worden afgelezen langs de verticale as. Hoe hoger de standaarddeviatie des te sterker fluctueert de economie. Voor de onderzochte economieën blijkt de productie sterker te fluctueren dan de werkgelegenheid (Italië is de uitzondering). Figuur 2 illustreert de mogelijkheid van een afruil tussen doelmatigheid (klein welvaartsverlies) en stabiliteit (kleine genormaliseerde standaarddeviatie van het bnp, respectievelijk de werkgelegenheid). Deze mogelijke samenhang treedt aan het licht voor de werkgelegenheid en voor de productie. Het negatieve statistische verband is sterker en significanter voor de werkgelegenheid dan voor de productie. Overigens wordt dit resultaat in hoge mate bepaald door de waarneming voor Frankrijk dat een sterk fluctuerend bnp kent en een relatief stabiele werkgelegenheid.

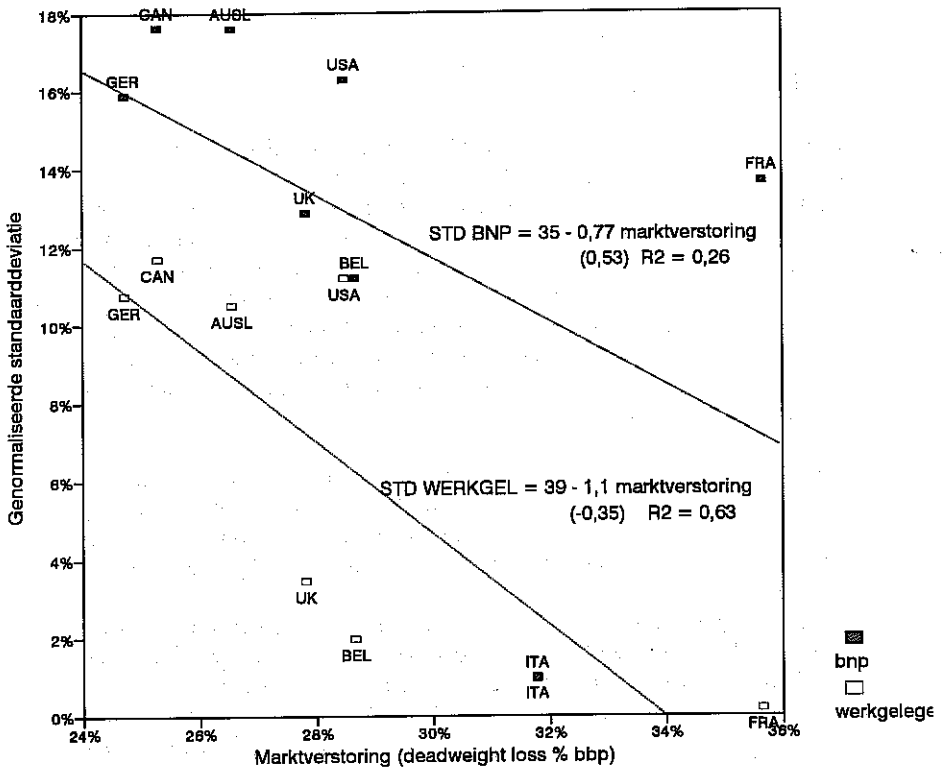
In combinatie met de eerdere bevindingen (tabel 1) suggereert Figuur 2 dat verbeterde marktwerking er toe kan leiden dat een economie sterker of frequenter gaat fluctueren rond een hoger groeipad en een gemiddeld lager werkloosheidsniveau (vergelijk Van Bergeijk, Haffner en Waasdorp 1993, in het bijzonder blz. 542). Vanzelfsprekend *bewijst* de figuur dit niet⁷. Een dergelijke monocausale verklaring op basis van in essentie slechts 7 waarnemingspunten overtuigt niet; zij roept eerder op tot nader onderzoek naar andere mogelijke verklarende factoren en naar de robuustheid van het verband (dat wil zeggen: wat gebeurt er als andere perioden en landen in beschouwing worden genomen; is het verband afhankelijk van de economische omgeving, bij voorbeeld de

⁶ De variabiliteit wordt onderzocht met de genormaliseerde standaarddeviatie, dat is de standaarddeviatie gedeeld door het gemiddelde van het desbetreffende land.

⁷ Overigens wordt dit verschijnsel in een modeloefening voor Nederland ook wel onderkend (zie bijvoorbeeld OCFEB 1997).

flexibiliteit van de arbeidsmarkt, enzovoorts)⁸. Berekeningen van Donders en Knoester (1995) laten verder zien dat de soort schok die aan de basis van de fluctuaties staat nogal wat kan uitmaken (wereldhandel, loongolf, overheidsbestedingen). Er is dus een causale modelmatige analyse gewenst om de achterliggende mechanismen te onderzoeken. Ook om deze reden moet in de modelbouw meer tijd worden geïnvesteerd in onderzoek naar de macro-economische gevolgen van structurele hervormingen.

Figuur 2: Marktverstoring en macrofluctuaties (1973-1993, procenten)

⁸ Ik ben zelf bij voorbeeld nogal verbaasd door de positie van Duitsland in de figuur die suggereert dat de marktwerking ten Oosten van Nederland beter is dan ten Westen. Wellicht wordt het verband tussen marktverstoringen en fluctuaties mede bepaald door de effectiviteit van de gevoerde stabilisatiepolitiek.

In 1994 bespraken Robert Haffner en ik de doorrekening van de verkiezingsprogramma's van de grote politieke partijen door het CPB (Haffner en Van Bergeijk 1994). In die recensie waren we kritisch over de beslissing van het Planbureau om maatregelen gericht op deregulering en verbetering van de marktwerking (zoals de winkelsluitingswet) niet in de modelberekeningen mee te nemen omdat het voorhanden economische gereedschap niet geschikt zou zijn. Inmiddels waait ook in Scheveningen een andere wind en is het CPB bezig met een analytische inhaalslag. De hier besproken macroeconomische analyses uit binnen- en buitenland laten de wenselijkheid en mogelijkheid zien van modelexercities terzake de macroeconomische gevolgen van marktwerkingsbeleid.

3. Beleidsimplicaties

Deze bespreking toont de mogelijkheid van een substantieel hogere groei gedurende een behoorlijk lange periode. Volgens de modelexercities kan het marktwerkingspotentieel grosso modo in vijf tot tien jaar worden gerealiseerd. Dit wil tevens zeggen dat de groeivoet van het bbp niet permanent zal worden verhoogd. Na verloop van tijd is een terugkeer naar de lange termijn groeivoet onvermijdelijk (maar wel bij een hoger niveau van economische activiteit). Dit inzicht is beleidsmatig in zoverre van belang dat (midden) lange-termijnanalyses niet moeten worden gebaseerd op een extrapolatie van de gunstigere groeicijfers van een periode waarin belemmeringen van de marktwerking net zijn of worden weggenomen.

De model-analyses tonen ten tweede dat een samenhangende strategie gericht op de productmarkt en de arbeidsmarkt de beste kansen biedt om mogelijk negatieve arbeidsmarktconsequenties te voorkomen. Zo'n op synergie gerichte strategie opent tevens het perspectief op substantieel werkgelegenheidsherstel.

We hebben hierboven ook wat verder gekeken dan de model-wereld. Daarbij is gebleken dat de mogelijkheid van scherpere conjunctuurbewegingen niet op voorhand kan worden uitgesloten. Daar waar er in het kader van de EMU of een structureel begrotingsbeleid mogelijk minder ruimte ontstaat voor het laten werken van de automatische stabilisatoren, moet deze mogelijkheid van heftiger fluctuaties (overigens rond een hogere trend) serieus genomen worden. Ook dit aspect onderstreept dat het verstandig is bij (midden) lange-termijnanalyses uit te gaan van voorzichtige uitgangspunten.

Literatuur

- Barbone, L. en P. Poret, 1989, 'Structural conditions and macroeconomic responses to shocks: A sensitivity analysis for four European countries', *OECD Economic Studies* 12, blz. 131-158
- Bergeijk, P.A.G. van, 1996, 'Marktwerking: Microproblemen en macroevolgen', *ESB* 81, blz. 715-716
- Bergeijk, P.A.G. van, 1997, 'Regels de maat genomen', *ESB* 82, blz. -
- Bergeijk, P.A.G. van en R.C.G. Haffner, 1996, *Privatization, Deregulation and the Macroeconomy: Measurement, modelling and policy*, Edward Elgar; Cheltenham
- Bergeijk, P.A.G. van, R.C.G. Haffner en P.M. Waasdorp 1993, 'Measuring the speed of the invisible hand', *Kyklos* 44 (4), blz. 529-44
- Bos, D.I. en P.A.G. van Bergeijk, 1994, 'Structurele hervorming: ervaringen in Nieuw-Zeeland', *ESB* 79 (3989), pp. 1134-1138.
- Carlton, D.W., 1996, A critical assessment of the role of imperfect competition in macroeconomics, *NBER Working Paper Series 5782*, NBER: Cambridge
- Dijk, M.A. van en P.A.G. van Bergeijk, 1996, 'Marktwerking, markup-ratio's en marktmacht in Nederland', *TPE* 16 (3)
- Donders, J.H.M. en A. Knoester (1995), 'Economische politiek van een kleine open economie in een grote wereldeconomie', in: *Maandschrift Economie*, jrg. 59, nr. 1, pp. 5-28
- Emerson, M., M. Aujean, M. Catinat, P. Goybet en A. Jaquemin, 1988, *The Economics of 1992: The E.C. Commission's assessment of the economic effects of completing the internal market*, Oxford University Press
- Forsund, F., E. Holmoy, O.J. Morkved, V. Norman en R. Sorensen, 1991, 'Modre bedre vitende? Effektiviseringsmuligheter i offentlig virkcom het', *Norwegian Official Reports No. 4*, 1991-28, Oslo (in het Noors)
- Garretsen, H., 1997, 'Terug naar 1937? Over economische theorie en economisch beleid', oratie KUN, 24 januari
- Geelhoed, L.A., 1996, 'Markt, ordening en sturing: schuivende posities', in Nentjes (red.), blz. 11-36
- Gent, C. van en P.A.G. van Bergeijk, 1996, *Basisboek markt- en microeconomie*, Wolters Noordhoff, Groningen
- Goff, B., 1996, *Regulation and Macroeconomic Performance*, Kluwer, Dordrecht
- Haffner, R.C.G. en P.A.G. van Bergeijk, 1994, 'The Economic Consequences of Dutch Politics', *De Economist* 142 (4), blz. 497-505
- Haffner, R.C.G. en P.A.G. van Bergeijk, 1997, 'Marktwerking in Nederland: Diagnose en consequenties', *Maandschrift Economie* (in druk)
- Kuipers, S.K., 1995, 'Wanneer de veilingmeester faalt', *ESB* 80, blz. 900-903

- Kuipers, S.K., 1996, 'Coördinatie, concurrentie en doelmatigheid' in Nentjes (red.), blz. 37-52
- Lipschitz, L. J. Kremers, T. Mayer en D. McDonald, 1989, 'The Federal Republic of Germany: Adjustment in a surplus Country', *IMF Occasional papers* 64, Washington D.C.
- Nentjes, A. (red.) 1996, *Marktwerking versus coördinatie* Preadviezen Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1996, Lemma
- Nieuwenhuis, A. en Terra-Pilaar, 1996, *Aspecten van marktwerking in beschutte sectoren*, CPB
- OCFEB, 1997, *Regulatory reform in the Netherlands (electricity, airlines, road transport, telecommunications and distribution). Industry effects and macro-economic consequences*, Rotterdam
- OESO, 1997, *The economy wide effects of regulatory reform*, Parijs
- Roeger, W., 1994, 'Can imperfect competition explain the difference between primal and dual productivity measures? Estimates for U.S. manufacturing', *Journal of Political Economy* 103 (2), blz. 316-330
- Sinderen, J. van, P.A.G. van Bergeijk, R.C.G. Haffner en P.M. Waasdorp, 1994, 'De kosten van economische verstarring op macro-niveau', *ESB* 79, blz. 274-279
- Wijers, G.J., 1996, 'Inleiding op de preadviezen 1996', voordracht Groningen, 20 december
- Winston, C., 1993, 'Economic Deregulation: Days of Reckoning for microeconomists', *Journal of Economic Literature* 31, blz. 1263-1289
- Zimmerman, L.J., 1952, *The propensity to monopolize*, Amsterdam